

رابطه خدمات حمایتی ترویجی و مشارکت بهره‌برداران در طرح‌های مرتعداری (مطالعه موردی، مراتع ییلاقی بلده - شمال ایران)

قدرت‌اله حیدری^۱، حسین بارانی^۲، سید محمود عقیلی^۲، جمشید قربانی^۱
و محمدرضا محبوبی^۳

استادیار گروه مرتعداری، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری، استادیار گروه مرتعداری، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان، استادیار گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان
تاریخ دریافت: ۸۸/۴/۱۷؛ تاریخ پذیرش: ۸۹/۹/۱

چکیده

امروزه تلاش برای حفاظت، اصلاح، احیا و بهره‌برداری مراتع در حوزه‌های آبخیز با مشارکت بهره‌برداران در چارچوب طرح‌های مرتعداری به‌عنوان یک برنامه مدون مدیریتی گامی اساسی در راستای توسعه پایدار می‌باشد. به‌نظر می‌رسد، در فرآیند توسعه پایدار پاسخ به نیازهای بهره‌برداران، مانند تأمین نهاده‌ها، تسهیلات اعتباری و آموزش و ترویج توسط کارشناسان برای مشارکت بیشتر آن‌ها در پروژه‌های اصلاح و احیا مراتع به‌منظور حفاظت آب و خاک و پوشش گیاهی مؤثر باشد. هدف این مطالعه، بررسی تأثیر خدمات حمایتی ترویجی بر میزان مشارکت مجریان در اجرای طرح‌های مرتعداری حوزه آبخیز مراتع ییلاقی بلده نور است. جامعه آماری این پژوهش را ۱۰۲ سامان عرفی تشکیل می‌دهند و نمونه‌های آماری، مجریان طرح‌های مرتعداری در ۷۲ سامان عرفی که سابقه اجرای آن‌ها بیش‌تر از سه سال بوده است، می‌باشد. هر سامان به‌عنوان یک واحد اقتصادی اجتماعی مجزا، به‌وسیله گروهی از بهره‌برداران مورد استفاده قرار می‌گیرد. ابزار پژوهش پرسش‌نامه بوده و نمونه‌گیری با استفاده از روش تصادفی طبقه‌ای انجام شده است. اساس تفکیک طبقات زمان اجرای طرح مرتعداری در هر سامان عرفی است. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد رابطه معنی‌داری بین میزان خدمات حمایتی ترویجی و

* مسئول مکاتبه: q_heydari@yahoo.com

مؤلفه‌های آن با میزان مشارکت مجریان در اجرای برنامه‌ها و پروژه‌های اصلاح و احیای عرصه‌های آبخیز جهت حفاظت آب و خاک وجود دارد. همچنین نتایج آزمون نشان داد با افزایش تعداد بهره‌بردار در هر سامان عرفی میزان دریافت خدمات حمایتی در قالب تأمین نهاده‌ها و تسهیلات اعتباری و آموزش و ترویج نیز کم‌تر بوده است. اما بین تعداد بهره‌برداران در هر سامان عرفی با میزان آرایه خدمات نظارتی مانند کنترل، نظارت و پیگیری طرح‌ها رابطه معنی‌داری وجود ندارد.

واژه‌های کلیدی: آموزش و ترویج، مشارکت بهره‌برداران، اصلاح و احیا مراتع

مقدمه

مشارکت دارای اهداف و اصولی است که با بیان آن‌ها معنای واقعی آن جلوه حقیقی خود را باز خواهد یافت، در مفهوم گسترده مشارکت به معنی برانگیختن حساسیت مردم جهت حفاظت منابع پایه (آب، خاک و پوشش گیاهی) و در نتیجه افزایش ادراک و توان آن‌ها جهت پاسخگویی به طرح‌های توسعه می‌باشد. به تعبیر دیگر مشارکت شامل دخالت مردم در فرآیند تصمیم‌گیری، اجرای طرح‌ها و سهیم شدن آنان از منافع طرح‌های توسعه و مداخله در ارزیابی این‌گونه طرح‌هاست. بر این اساس اگر فعالیت‌ها در طرح‌های اجرایی بدون مشارکت و حضور مردم صورت گیرد آن‌ها مسئولیت حفظ، نگهداری و همکاری لازم در انجام طرح‌ها و پروژه‌ها را به عهده نمی‌گیرند (اوکلی و مارسدن، ۱۹۸۹). در طرح‌های منابع طبیعی مشارکت مردم در تعیین نیازها و یافتن راه‌حل‌های مشکلات باید برای آن‌ها نتایج ملموس داشته باشد و در معیشت آن‌ها مؤثر باشد، در غیر این صورت آنان تمایل و انگیزه لازم به مشارکت را از دست خواهند داد. وقتی مردم در فعالیت‌های اجرایی طرح‌ها درگیر باشند، ارتباطات دو سویه شده و تأثیر آموزش و ترویج در تغییر نگرش بهره‌برداران اهمیت زیادی خواهد یافت. برای مدیریت منابع طبیعی و تغییر نگرش بهره‌برداران ابزارهای متفاوتی مانند تشکیل جلسات متعدد، تهیه خبرنامه، مستند ویدئویی، برگزاری کارگاه‌های آموزشی، برگزاری تئاتر، برنامه‌های رادیویی و وب سایت می‌تواند به کار گرفته شود. این خدمات حمایتی ترویجی ضمن تقویت احساس تعلق و مالکیت در بهره‌برداران و مجریان، باعث مشارکت فعال آن‌ها در پروژه‌های حفاظت آب و خاک می‌شود و فضایی برای احترام و اعتماد متقابل را ایجاد می‌کند (گای، ۲۰۰۶). نتایج بررسی‌های عابدی‌سروستانی و زمانی (۲۰۰۶)، حاجی‌لو و همکاران (۲۰۰۷) و رضوانفر و رضایی (۲۰۰۸)، نشان می‌دهد هرچه

امکان مبادله اطلاعات در محیط روستا افزایش یابد به همان نسبت امکان برنامه‌ریزی برای انتقال دانش و تجارب بیش‌تر می‌شود. در طرح‌های توسعه منابع طبیعی و کشاورزی استفاده از وسایل کمک آموزشی و تعداد دفعات نظارت کارشناسان و ناظران طرح‌ها باعث حفظ منابع پایه و افزایش اثربخشی و عملکرد تولید می‌شود (شاروما، ۱۹۹۷؛ حجازی و عباسی، ۲۰۰۷؛ غیاثوند و همکاران، ۲۰۰۸). در ارتباط با نقش سازه‌های ترویجی تأثیرگذار در جلب مشارکت نی‌داران در احیای نی‌زارهای دریاچه هامون ملک‌محمدی و سارانی (۲۰۰۱)، نتیجه گرفتند که بین سازه‌هایی چون میزان مطالعه نشریات و مجلات ترویجی، تعداد بازدید از قطعات شاهد، تعداد واحد دامی، تعداد جمعیت بهره‌بردار، میزان شرکت در کلاس‌های آموزشی، میزان تماشای فیلم‌های ویدئویی و میزان نی‌زار تحت مالکیت بر میزان مشارکت در احیای نی‌زارها رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد. بررسی محبویی و میردامادی (۲۰۰۴)، نشان می‌دهد بین آگاهی از تأثیر عملیات حفاظت آب و خاک، تعداد دوره‌های آموزشی، مقدار اطلاعات اخذ شده از رادیو و جزوه‌های آموزشی با میزان پذیرش عملیات حفاظت آب و خاک رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد. عواملی چون جلسات آموزشی، رسانه‌های جمعی مانند رادیو و تلویزیون مهم‌ترین مجاری نظام دانش و اطلاعات در حوزه‌های آبخیز می‌باشند که بر میزان مشارکت مجریان در طرح‌های حفاظت آب و خاک و بیابان‌زدایی مؤثر هستند (مقدسی‌فریمانی و همکاران، ۲۰۰۵؛ آجیلی و همکاران، ۲۰۰۷). برنامه‌های آموزشی ترویجی می‌تواند باعث افزایش میزان آگاهی، معلومات، مهارت‌ها، انگیزه‌ها، تغییر رفتار، بهبود تولید و پیشرفت اقتصادی بهره‌برداران در حوزه‌های آبخیز شود (محبویی و میردامادی، ۲۰۰۴؛ محسنی و همکاران، ۲۰۰۵). در حال حاضر کمبود متخصصان در تشکیلات منابع طبیعی به جهت کمی و کیفی و توزیع نامناسب آن‌ها در مناطق مختلف و همچنین تمرکز تشکیلات آموزش و ترویج در وزارت جهاد کشاورزی و ارتباط نداشتن آن‌ها با سایر مراکز در سطوح پایین‌تر یکی از مشکلات ترویج و سازوکارهای ارتباطی آن با بهره‌برداران منابع طبیعی جهت حفاظت آب و خاک است (نوروزی و ملک‌محمدی، ۲۰۰۷). نتایج پژوهش‌های اکپ (۱۹۹۴)، لادل و همکاران (۱۹۹۴)، جلالی و کرمی (۲۰۰۵)، نشان می‌دهد هرچه میزان خدمات ترویجی در قالب آموزش‌های انفرادی و گروهی بیش‌تر باشد و همچنین در تأمین نهاده‌های لازم بهره‌برداران مراتع تلاش شود میزان مشارکت آن‌ها در تعاونی‌ها بیش‌تر خواهد بود. عزیزاده و همکاران (۲۰۰۲)، با بررسی و ارزیابی طرح‌های مرتعداری اشاره نموده‌اند متأسفانه در حال حاضر ضعف مالی مجریان در تأمین نهاده‌ها، امکان نداشتن استفاده از تسهیلات بانکی و نظارت طرح‌ها از مشکلات مهم اجرای طرح‌های مرتعداری است.

هدف اصلی از اجرای این پژوهش بررسی تأثیر خدمات حمایتی ترویجی بر میزان مشارکت بهره‌برداران در اجرای طرح‌های مرتعداری در مراتع بیلاقی حوزه آبخیز بلده نور می‌باشد. اهداف فرعی پژوهش نیز عبارتند از:

- ۱- بررسی میزان دریافت خدمات حمایتی بر حسب تعداد بهره‌برداران هر سامان عرفی
- ۲- بررسی میزان دریافت خدمات حمایتی بر حسب مشخصات فردی مجریان (سابقه، سواد و شغل)

مواد و روش‌ها

منطقه مورد مطالعه: منطقه مورد بررسی این پژوهش مراتع بیلاقی بلده نور در استان مازندران می‌باشد که در ارتفاعات کوهستانی شمال البرز واقع شده است. مساحت منطقه حدود ۱۳۰ هزار هکتار بوده که در ۵۱ درجه و ۲۶ دقیقه تا ۵۲ درجه و ۱۳ دقیقه طول شرقی و ۳۶ درجه و ۱۰ دقیقه تا ۳۶ درجه و ۱۵ دقیقه عرض شمالی قرار دارد و حداقل ارتفاع آن از سطح دریا ۱۱۰۰ متر و حداکثر آن ۳۳۰۰ متر است (صفائی، ۱۹۹۶).

روش انجام پژوهش: این پژوهش به صورت میدانی انجام شده است. جامعه آماری پژوهش شامل ۱۰۲ سامان عرفی با بیش از سه سال سابقه اجرای طرح مرتعداری بوده است. نمونه آماری، مجریان طرح‌های مرتعداری در ۷۲ سامان عرفی می‌باشند که تعداد آن با استفاده از فرمول کوکران^۱ و تطبیق با جدول کرجسی و مورگان (۱۹۷۰) تعیین گردید. نمونه‌گیری با روش تصادفی طبقه‌ای با انتساب متناسب انجام شد. اساس تفکیک طبقات برای تعیین تعداد نمونه در داخل هر طبقه زمان شروع اجرای طرح مرتعداری در هر سامان عرفی بوده است و با توجه به وزن هر طبقه تعداد نمونه با روش تصادفی با انتساب متناسب برای طرح‌هایی که زمان شروع اجرای آن‌ها ۶-۳ سال بوده ۲۱ سامان عرفی و طرح‌هایی که زمان شروع اجرای آن‌ها ۱۰-۷ سال بوده ۲۴ سامان عرفی و برای طرح‌هایی با بیش از ۱۰ سال از شروع اجرای آن‌ها گذشته باشد ۲۷ سامان عرفی انتخاب و مورد ارزیابی قرار گرفته است هر سامان عرفی به‌عنوان یک واحد تولیدی مجزا، به‌وسیله گروهی از بهره‌برداران مورد استفاده قرار می‌گیرد و ۱ تا ۳ نفر از بین بهره‌برداران طی صورت جلسه رسمی و هماهنگی‌های قانونی در هر محدوده عرفی توسط بهره‌برداران انتخاب و پس از تأیید سازمان جنگل‌ها و مراتع به‌عنوان نماینده یا مجری اجرای طرح مرتعداری در یکی از دفاتر رسمی عقد قرارداد می‌گردد. داده‌ها و اطلاعات مورد

1- Cochran

نیاز با مراجعه حضوری و با مصاحبه و تکمیل پرسش‌نامه در هر سامان عرفی از مجریان طرح‌های مرتعداری جمع‌آوری شده است. در ضمن برای هر سامان یا محدوده عرفی یک پرسش‌نامه تکمیل گردید.

ابزار اندازه‌گیری پژوهش پرسش‌نامه بوده که پس از طی مراحل مطالعه مقدماتی و پیش‌آزمون تنظیم شد. بخش اول سؤالات شامل ویژگی‌های فردی مجریان طرح‌های مرتعداری بوده و متغیرهای این بخش با مقیاس رتبه‌ای و فاصله‌ای اندازه‌گیری شدند. در بخش دوم ۱۷ پرسش برای سنجش شاخص‌های میزان خدمات حمایتی ترویجی و مؤلفه‌های آن تنظیم گردید. این شاخص‌ها با مقیاس‌های فاصله‌ای و رتبه‌ای اندازه‌گیری شده‌اند و از طیف ۵ گزینه‌ای لیکرت^۱ با دامنه پاسخ‌های یک (خیلی کم) تا پنج (خیلی زیاد) استفاده شد (ساروخانی، ۲۰۰۶؛ رفیع‌پور، ۲۰۰۶). شاخص‌های خدمات حمایتی براساس سه مؤلفه، تأمین نهاده‌ها و تسهیلات اعتباری، آموزش و ترویج و کنترل، نظارت و پیگیری مورد ارزیابی قرار گرفته است. میزان خدمات حمایتی به مجریان، مجموع میانگین نمراتی می‌باشد که از گویه‌ها یا شاخص‌های سه مؤلفه بالا به دست می‌آید که برای محاسبه مقدار میانگین هر مؤلفه، بعضی از گویه‌های فاصله‌ای به رتبه‌ای تبدیل شده است. در بخش سوم، متغیر وابسته یا میزان مشارکت و همکاری مجریان در اجرای برنامه‌ها و پروژه‌های اصلاح و احیای عرصه‌های آبخیز جهت حفاظت آب و خاک با ۱۲ پرسش و با مقیاس رتبه‌ای مورد سنجش قرار گرفته است. از مجموع میانگین نمرات ۱۲ گویه یا شاخص میزان مشارکت در اجرای طرح‌ها محاسبه گردید. میزان مشارکت تعیین شده از دیدگاه بهره‌برداران طرح‌های مرتعداری بوده است و جهت تطبیق و هم‌گرایی بیش‌تر نتایج، نقطه نظرات مجریان سامان‌های عرفی انتخاب شده دوباره با کارشناسان (سرپرست ممیزی، مسئولان فنی مرتع استان در سه دوره، تهیه‌کنندگان طرح منطقه بلده، ناظر طرح‌ها و مسئول اداره منابع طبیعی بخش بلده) به صورت حضوری در یک تا چند جلسه مطرح و مورد ارزیابی قرار گرفت. لازم به ذکر است در انجام این پژوهش از ۳۰ کارشناس از طریق مصاحبه نظرخواهی به عمل آمده است تا نتایج پژوهش از کم‌ترین واگرایی و بیش‌ترین دقت و صحت برخوردار باشد. مقدار ضریب پایایی برای گویه‌های مرتبط با میزان مشارکت مجریان با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ ($\alpha=0/934$) خدمات حمایتی ($\alpha=0/917$)، و مؤلفه‌های آن شامل: تأمین نهاده‌ها و تسهیلات اعتباری، ($\alpha=0/735$)، آموزش و ترویج ($\alpha=0/901$) و کنترل، نظارت و پیگیری ($\alpha=0/673$)، تعیین گردید. مقدار این ضریب نشان می‌دهد، گویه‌ها هم‌مسیر بوده و از هماهنگی

1- Likert Scale

و انسجام درونی بالایی برخوردار هستند. همچنین اعتبار یا روایی پرسش‌ها از روش معتبرسازی محتوا و با مراجعه مکرر به کارشناسان، متخصصان و استادان مورد تأیید قرار گرفته است.

تجزیه و تحلیل داده‌ها: پرسش‌نامه‌های تکمیل شده پس از بازمینی و کدگذاری در نرم‌افزار SPSS آماده و متناسب با سطح سنجش متغیرها تجزیه و تحلیل گردید. روابط بین شاخص‌های خدمات حمایتی و مؤلفه‌های آن با میزان مشارکت مجریان در اجرای طرح‌های مرتعداری با استفاده از ضریب همبستگی پیرسون مورد سنجش قرار گرفت. برای بررسی روابط بین هر یک از متغیرها یا گویه‌های مؤلفه‌های خدمات حمایتی ترویجی با میزان مشارکت و برای بررسی ارتباط بین میزان خدمات حمایتی ترویجی و مؤلفه‌های آن با تعداد بهره‌بردار و متغیرهای زمینه‌ای مانند سابقه، سواد و شغل مجریان با توجه به ماهیت داده‌ها از آزمون‌های اسپیرمن^۱، پیرسون^۲، کندال تائو b^۳ و کرامر وی^۴ استفاده گردیده است.

نتایج

ویژگی فردی پاسخ‌گویان (مجریان): سابقه بهره‌برداری مجریان در ۳۹ درصد سامان‌های عرفی بیش‌تر از ۵۰ سال و متوسط میانگین سابقه بهره‌برداری در سامان‌های عرفی حدود ۴۵ سال است. همچنین ۷۶/۴ درصد از مجریان میزان سواد در سامان‌های عرفی بی‌سواد تا ابتدایی بوده و تنها در ۴/۲ درصد سامان‌های عرفی مجریان دیپلم یا بالاتر هستند. جدول ۱ فراوانی سابقه بهره‌برداری و میزان تحصیلات مجریان را نشان می‌دهد.

جدول ۱- فراوانی پاسخ‌گویان بر حسب سابقه بهره‌برداری سامان‌های عرفی و میزان سواد.

سابقه بهره‌برداری	تعداد	درصد	درصد تجمعی	میزان سواد	تعداد	درصد	درصد تجمعی
۲۰-۳۰	۳	۴/۲	۴/۲	بی‌سواد	۲۳	۳۱/۹	۳۱/۹
۳۱-۴۰	۱۶	۲۲/۲	۲۶/۴	ابتدایی	۳۲	۴۴/۴	۷۶/۴
۴۱-۵۰	۲۵	۳۴/۷	۶۱/۱	راهنمایی	۱۲	۱۶/۷	۹۳/۱
۵۱-۶۰	۲۷	۳۷/۵	۹۸/۶	متوسطه	۲	۲/۸	۹۵/۸
+۶۱	۱	۱/۴	۱۰۰	دیپلم یا بالاتر	۳	۴/۲	۱۰۰
مجموع	۷۲	۱۰۰	-	مجموع	۷۲	۱۰۰	-

- 1- Spearman
- 2- Pearson
- 3- Kendalls Tau b
- 4- Cramers V

نتایج نشان می‌دهد مجریان ۳۰/۶ درصد از سامان‌های عرفی دارای شغل دام‌داری، ۴۷/۲ درصد آن‌ها دارای شغل کشاورزی و دام‌داری بوده و ۲۲/۲ درصد آن‌ها دارای سایر مشاغل هستند به‌طورکلی ۷۸ درصد مجریان طرح‌های مرتعداری در سامان‌های عرفی دارای مشاغل وابسته به دام‌داری و کشاورزی می‌باشند. براساس دستورکار ممیزی مرتع تعداد بهره‌برداران هر سامان عرفی با توجه به نوع معیشت، تعداد پروانه چرای دام و حقوق عرفی هر بهره‌بردار تعیین می‌شود. نتایج نشان داد در ۶۲/۵ درصد از سامان‌های عرفی تعداد بهره‌برداران بالاتر از ۱۶ نفر بوده است (جدول ۲).

جدول ۲- فراوانی تعداد بهره‌برداران هر سامان براساس ممیزی و پروانه چرا.

تعداد بهره‌بردار	تعداد سامان	درصد	درصد تجمعی
کم‌تر از ۶ نفر	۱۳	۱۸/۱	۱۸/۱
۶ تا ۱۵ نفر	۱۴	۱۹/۴	۳۷/۵
۱۶ تا ۳۰ نفر	۹	۱۲/۵	۵۰
۳۱ تا ۵۰ نفر	۱۲	۱۶/۷	۶۶/۷
بالاتر از ۵۰ نفر	۳۲	۳۳/۳	۱۰۰

تعیین مؤلفه‌های خدمات حمایتی ترویجی

الف) تأمین نهاده‌ها و تسهیلات اعتباری: در بررسی این بعد از خدمات حمایتی میزان تسهیلات اعتباری به مجریان و نهاده‌های مورد نیاز طرح‌های مرتعداری با استفاده از ۵ گویه مورد سنجش و اندازه‌گیری قرار گرفته است. میانگین رتبه‌ای داده‌ها نشان می‌دهد که در این بعد بیش‌ترین میانگین رتبه‌ای مربوط به تمایل مجریان برای اجرای طرح‌های مرتعداری در استفاده از تسهیلات و اعتبارات بانکی بوده است و کم‌ترین میانگین رتبه‌ای گویه‌ها مربوط به استفاده از کمک بلاعوض در طرح‌ها می‌باشد (جدول ۳). با استفاده از طیف لیکرت مجموع میانگین رتبه‌ای شاخص‌های تأمین نهاده‌ها و تسهیلات اعتباری به مجریان ۲/۹۳ از ۵ در سامان‌های عرفی و کم‌تر از متوسط تعیین گردید.

ب) آموزش و ترویج: این بعد از خدمات حمایتی به مجریان در طرح‌های مرتعداری با استفاده از ۸ گویه مورد سنجش و اندازه‌گیری قرار گرفته است که میانگین داده‌ها نشان می‌دهد بیش‌ترین میانگین رتبه‌ای گویه‌ها مربوط به میزان علاقه به کلاس‌های آموزشی و ترویجی بوده و کم‌ترین رتبه مربوط به ضعف در برگزاری تعداد بازدید آموزشی و ترویجی برای اجرای طرح‌های مرتعداری بوده است (جدول ۴). میزان میانگین رتبه‌ای آموزش و ترویج جهت اجرای طرح‌های مرتعداری در سامان‌های عرفی، ۲/۵۷ از ۵ و کم‌تر از متوسط تعیین گردید.

جدول ۳- فراوانی نسبی، میانگین شاخص‌ها و اولویت هر گویه در تأمین نهاده‌ها و تسهیلات.

نما ^۱	میانگین رتبه‌ای	فراوانی نسبی (درصد)				تأمین نهاده‌ها و تسهیلات اعتباری	
		خیلی زیاد	زیاد	تا حدودی	کم خیلی کم		
۵	۳/۷۶	۴۱/۷	۲۷/۸	۴/۲	۱۸/۱	۸/۳	تأثیر پرداخت وام برای اجرای طرح
۴	۳/۳۶	۱۱/۱	۴۷/۲	۲۵	۶/۹	۹/۶	تأمین کود مورد نیاز برای اجرای طرح
۴	۳/۲۰	۹/۶	۴۳/۱	۲۰/۷	۱۸/۱	۹/۶	تأمین بذر مورد نیاز برای اجرای طرح
۳	۲/۳۶	۰	۹/۷	۳۷/۵	۳۱/۹	۲۰/۸	اعتبارات دریافتی برای تعمیرات، ساخت و...
۲	۱/۸۹	۰	۲۳/۶	۸/۳	۱۱/۱	۵۶/۹	استفاده از کمک بلاعوض برای اجرای طرح

جدول ۴- فراوانی نسبی، میانگین شاخص‌ها و اولویت هر گویه در آموزش و ترویج.

نما	میانگین رتبه‌ای	فراوانی نسبی (درصد)				متغیرهای آموزش و ترویج	
		خیلی زیاد	زیاد	تا حدودی	کم خیلی کم		
۴	۳/۹۳	۳۱/۹	۴۳/۱	۱۲/۵	۱۱/۱	۱/۴	علاقه به کلاس‌های آموزشی و ترویجی
۳	۳/۲۰	۹/۷	۲۶/۴	۴۳/۱	۱۶/۷	۴/۲	جلسات تشکیل شده برای آشنایی با طرح
۳	۲/۸۲	۰	۲۳/۶	۴۴/۴	۲۲/۲	۹/۷	برگزاری کلاس‌های آموزشی
۲	۲/۵	۵/۶	۱۳/۹	۱۸/۱	۵۰	۱۲/۵	بازدید انجام شده از طرح‌های موفق
۲	۲/۲۹	۸/۲	۸/۳	۲۳/۶	۴۰/۳	۲۳/۶	شرکت در دوره آموزشی تشکیل شده
۲	۱/۹۰	۰	۴/۲	۱۶/۷	۴۴/۴	۳۴/۷	تشویق مجریان موفق توسط دولت
۲	۱/۶۳	۰	۰	۱/۴	۵۱/۴	۴۳/۱	تحویل نشریات و جزوات آموزشی ترویجی
۱	۱/۴۷	۰	۰	۱/۴	۴۴/۴	۵۴/۲	بازدید آموزشی و ترویجی

ج) کنترل، نظارت و پیگیری: این بعد از خدمات حمایتی در طرح‌های مرتعداری با استفاده از ۵ گویه مورد سنجش و اندازه‌گیری قرار گرفته است که میانگین داده‌ها نشان می‌دهد بیش‌ترین رتبه مربوط به میزان علاقه در پذیرش توصیه ناظران توسط مجریان برای اجرای طرح‌های مرتعداری بوده و کم‌ترین رتبه مربوط به میزان رضایت از نحوه نظارت‌های انجام شده در طرح‌ها می‌باشد که به‌طور متوسط هر دو سال یک‌بار توسط ناظر انجام می‌گیرد (جدول ۵). میانگین رتبه کنترل و نظارت در طرح‌های مرتعداری در سامان‌های عرفی، ۲/۲۷ از ۵ و کم‌تر از متوسط تعیین گردید.

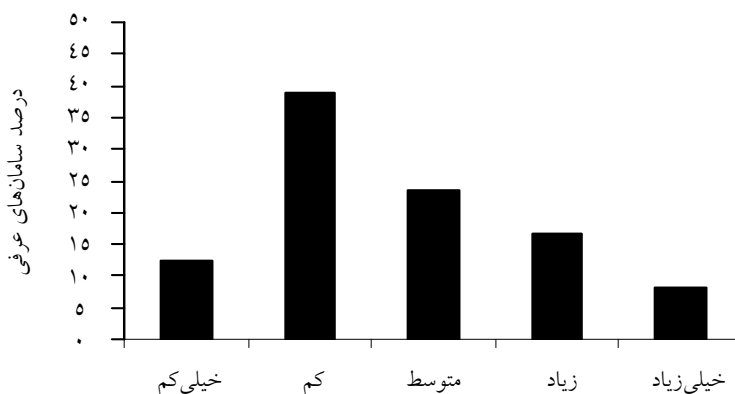

جدول ۵- فراوانی نسبی، میانگین شاخص‌ها و اولویت هر گویه در کنترل پیگیری و نظارت.

نما	میانگین رتبه‌ای	فراوانی نسبی (درصد)				پیگیری و نظارت	
		خیلی زیاد	زیاد	تا حدودی	کم	خیلی کم	
۴	۳/۱۱	۱/۴	۳۸/۹	۳۶/۱	۱۶/۷	۶/۹	علاقه در پذیرش توصیه ناظران
۲	۲/۷۲	۴/۲	۲۵	۲۰/۸	۳۸/۹	۱۱/۱	دفعات نظارت از طرح در سال
۲	۱/۹۷	۰	۴/۲	۱۳/۹	۵۶/۹	۲۵	کنترل و پیگیری گزارش‌های فنی ناظر
۲	۱/۸۷	۰	۲/۸	۱۲/۵	۵۲/۸	۳۱/۹	بازدید و نظارت فنی منظم ناظر
۱	۱/۶۲	۰	۰	۸/۳	۴۵/۸	۴۵/۸	رضایت از نحوه نظارت‌های انجام شده

تعیین میزان مشارکت مجریان در اجرای طرح‌های مرتعداری: در این پژوهش براساس اهداف کتابچه طرح مرتعداری میزان مشارکت و همکاری مجریان در اجرای برنامه‌های مدیریتی و پروژه‌های اصلاح و احیای مراتع برای اجرای طرح مرتعداری در سطح سامان‌ها یا محدوده‌های عرفی با ۱۲ شاخص یا (گویه) و با مقیاس رتبه‌ای مورد سنجش قرار گرفته است. نتایج به دست آمده از پرسش‌نامه و مطالعات صحرائی در سامان‌های عرفی نشان می‌دهد در ۱۲/۵ درصد از سامان‌های عرفی میزان مشارکت مجریان در برنامه‌ها و پروژه‌های اصلاح و احیا مرتع خیلی کم بوده، در حدود ۳۹ درصد سامان‌های عرفی میزان مشارکت مجریان کم، در ۲۳/۶ درصد از سامان‌ها میزان مشارکت مجریان متوسط، در ۱۶/۷ درصد از سامان‌های عرفی میزان مشارکت زیاد و تنها در ۸/۳ درصد از سامان‌های عرفی مجریان از مشارکت خیلی زیادی در انجام برنامه‌ها و پروژه‌های اصلاح و احیا برخوردار بوده‌اند. به‌طورکلی نتایج نشان داد در منطقه مورد مطالعه میزان مشارکت مجریان در ۷۵ درصد سامان‌های عرفی خیلی کم تا متوسط بوده است.

نتایج میانگین رتبه‌ای هر یک از شاخص‌ها (گویه‌های) مشارکت در برنامه‌ها و پروژه‌های اصلاح و احیا مرتع نشان می‌دهد بیش‌ترین میانگین رتبه‌ای مشارکت مجریان در اجرای هر یک از گویه‌ها به‌ترتیب مربوط به اجرای برنامه‌های قرق، رعایت تعداد دام مجاز و رعایت زمان ورود دام به مرتع بوده و کم‌ترین میانگین رتبه‌ای مشارکت مجریان به‌ترتیب مربوط به به‌کارگیری قرقبان، اجرای سیستم‌های چرای، رعایت زمان خروج دام از مرتع، احداث تاسیسات و بذریاشی بوده است. به‌طورکلی با استفاده از طیف لیکرت مجموع میانگین رتبه‌ای میزان مشارکت در برنامه‌ها و پروژه‌های پیشنهادی طرح‌های مرتعداری، در سامان‌های عرفی منطقه ۲/۸۵ از ۵ و کم‌تر از متوسط تعیین شده است (جدول ۶).

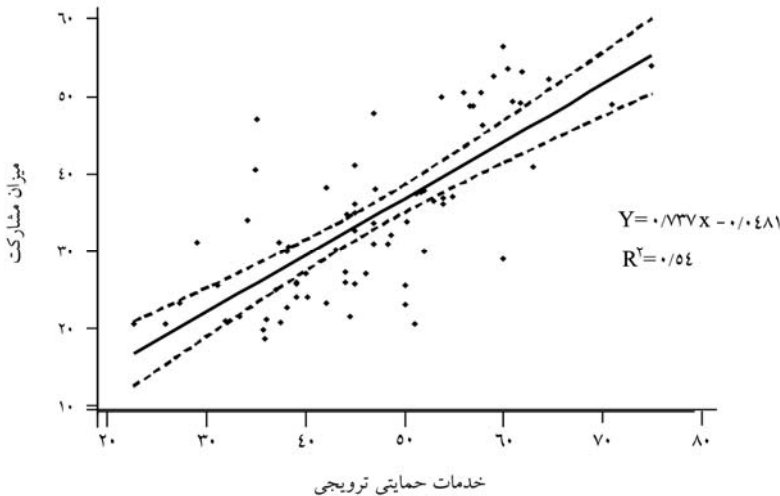
شکل ۱- میزان مشارکت مجریان در سطح سامان‌های عرفی.

جدول ۶- فراوانی نسبی، میانگین شاخص‌ها و اولویت هر گویه در میزان مشارکت مجریان.

نما	میانگین رتبه‌ای	فراوانی نسبی (در صد)					شاخص‌های مشارکت مجریان
		خیلی زیاد	زیاد	تا حدودی	کم	خیلی کم	
۴	۳/۴۴	۲/۸	۴۰/۳	۲۵	۱۸/۱	۲/۸	رعایت اجرای برنامه قرق در مرتع
۴	۳/۳۳	۱۶/۷	۳۰/۶	۲۷/۸	۱۹/۴	۵/۶	رعایت تعداد دام مجاز
۳	۳/۲۵	۱۹	۲۵	۲۵	۲۲/۲	۸/۳	رعایت زمان ورود دام به مرتع
۴	۳/۲۰	۱۹/۴	۳۶/۱	۲/۸	۲۹/۲	۱۲/۵	حفاظت از پروژه‌ها (از منظر کارشناسان)
۳	۳/۱۳	۲۶/۴	۲۵	۴/۲	۲۵	۱۹/۴	حفاظت از پروژه‌ها (از منظر مجریان)
۴	۳/۰۱	۴/۷	۴۱/۶	۲۳/۳	۱۸/۶	۱۱/۶	رعایت اجرای برنامه کود پاشی
۲	۳	۱۲/۵	۲۵	۱۹/۴	۳۶/۱	۶/۹	احداث آبشخور در مرتع
۳	۲/۹۲	۰	۱۶/۱	۳۸/۷	۳۲/۳	۱۲/۹	رعایت برنامه کاشت بذر در مرتع
۱	۲/۵۸	۱۱/۱	۱۶/۷	۲/۸	۱۳/۹	۵۵/۶	احداث تاسیسات در مرتع
۱	۲/۴۱	۵/۶	۱۹/۴	۱۶/۷	۲۷/۸	۳۰/۶	رعایت زمان خروج دام از مرتع
۲	۲/۳۱	۲/۸	۱۳/۹	۱۸/۱	۴۳/۱	۲۲/۲	اجرای سیستم‌های چرای
۱	۲/۱۹	۱۳/۹	۱۲/۵	۶/۹	۱۲/۵	۵۴/۲	به‌کارگیری قرقبان

رابطه بین خدمات حمایتی به مجریان و مؤلفه‌های آن با میزان مشارکت در اجرای طرح: نتایج آزمون همبستگی پیرسون نشان می‌دهد با اطمینان ۹۹ درصد بین میزان خدمات حمایتی و ترویجی با میزان مشارکت مجریان در اجرای طرح‌های مرتعداری رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد ($P \leq 0/001$)

و $(r=0/744)$. همچنین بین هر یک از مؤلفه‌های خدمات حمایتی ترویجی تأمین نهاده‌ها و تسهیلات $(P \leq 0/001)$ و آموزش و ترویج $(r=0/707)$ و کنترل، نظارت و پیگیری $(P \leq 0/001)$ و $(r=0/498)$ با میزان مشارکت نیز رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد. در این مطالعه برای پیش‌بینی متغیر وابسته (میزان مشارکت مجریان) براساس متغیر مستقل (میزان خدمات حمایتی ترویجی) از تحلیل رگرسیون با استفاده از داده‌های نرمال این متغیرها شده است. نتایج آزمون نشان می‌دهد براساس ضریب تعیین تعدیل شده ۵۴ درصد تغییرات میزان مشارکت مجریان جهت اجرای برنامه‌ها و پروژه‌های اصلاح و احیای مراتع برای حفاظت آب و خاک در عرصه‌های آبخیز به‌وسیله متغیر خدمات حمایتی تبیین می‌شود (شکل ۲).

شکل ۲- رابطه بین خدمات حمایتی ترویجی با میزان مشارکت مجریان.

رابطه بین گویه‌های تأمین نهاده‌ها و تسهیلات اعتباری مجریان با میزان مشارکت: نتایج آزمون کندال تائو b نشان می‌دهد بین گویه‌های تأمین نهاده‌ها و تسهیلات اعتباری، با میزان مشارکت مجریان رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد. با رتبه‌بندی متغیرها براساس شدت همبستگی مشخص گردید که میزان کمک بلاعوض دولت به مجریان بیش‌ترین همبستگی و دریافت میزان تسهیلات اعتباری، برای تعمیرات یا ساخت تأسیسات مربوط به دام‌داری کم‌ترین همبستگی را با میزان مشارکت مجریان داشته است (جدول ۷).

جدول ۷- همبستگی بین گویه‌های تأمین نهاده‌ها و تسهیلات اعتباری با میزان مشارکت مجریان.

شاخص‌های تأمین نهاده‌ها و تسهیلات	ضریب همبستگی	سطح معنی داری (P)
استفاده از کمک بلاعوض برای اجرای طرح	۰/۶۷۰	۰/۰۰۱
تأمین کود مورد نیاز برای اجرای طرح	۰/۴۲۰	۰/۰۰۱
تمایل برای اجرای طرح با پرداخت وام	۰/۳۹۲	۰/۰۰۱
تأمین بذر مورد نیاز برای اجرای طرح	۰/۳۵۰	۰/۰۰۱
اعتبارات دریافتی برای تعمیرات، ساخت و...	۰/۳۰۳	۰/۰۰۲

رابطه بین متغیرهای آموزش و ترویج با میزان مشارکت مجریان: نتایج آزمون نشان کندال تاو b می‌دهد بین شاخص‌های سنجش آموزش و ترویج با میزان مشارکت رابطه مثبت و معنی داری وجود دارد (جدول ۸). با رتبه‌بندی متغیرها براساس شدت همبستگی مشخص گردید، بین تعداد بازدید آموزشی و ترویجی با میزان مشارکت مجریان بیش‌ترین همبستگی و بین میزان تشویق مجریان موفق در اجرای طرح‌ها توسط دولت با میزان مشارکت کم‌ترین همبستگی وجود دارد (جدول ۸).

جدول ۸- همبستگی بین گویه‌های آموزش و ترویج با میزان مشارکت مجریان.

شاخص‌ها (گویه‌ها)	ضریب همبستگی	سطح معنی داری (P)
بازدید آموزشی و ترویجی	۰/۶۰۴	۰/۰۰۱
بازدید انجام شده از طرح‌های موفق	۰/۵۹۱	۰/۰۰۱
تحویل نشریات و جزوات آموزشی ترویجی	۰/۵۲۳	۰/۰۰۱
جلسات تشکیل شده برای آشنایی با طرح	۰/۵۱۰	۰/۰۰۱
برگزاری کلاس‌های آموزشی	۰/۴۸۱	۰/۰۰۱
علاقه به کلاس‌های آموزشی و ترویجی	۰/۴۷۱	۰/۰۰۱
شرکت در دوره آموزشی تشکیل شده	۰/۴۰۴	۰/۰۰۱
تشویق مجریان موفق توسط دولت	۰/۳۴۰	۰/۰۰۱

رابطه بین کنترل، نظارت و پیگیری طرح‌ها بر میزان مشارکت مجریان: نتایج آزمون کندال تاو b نشان می‌دهد بین شاخص‌های سنجش این بعد از خدمات حمایتی با میزان مشارکت مجریان رابطه مثبت و معنی داری وجود دارد. با رتبه‌بندی متغیرها براساس شدت همبستگی مشخص گردید که بین بازدید و نظارت فنی منظم ناظر از طرح‌ها با میزان مشارکت مجریان بیش‌ترین همبستگی و بین میزان کنترل و پیگیری گزارش‌های فنی توسط ناظر، کم‌ترین همبستگی با میزان مشارکت مجریان وجود داشته است (جدول ۹).

جدول ۹- همبستگی بین گویه‌های کنترل، نظارت و پیگیری با میزان مشارکت مجریان.

شاخص‌های خدمات نظارتی	ضریب همبستگی	سطح معنی‌داری (P)
بازدید و نظارت فنی منظم ناظر	۰/۴۴۹	۰/۰۰۱
دفعات نظارت از طرح (در هر چند ماه)	۰/۴۱۴	۰/۰۰۱
علاقه در پذیرش توصیه ناظران	۰/۲۲۴	۰/۰۲۲
کنترل و پیگیری گزارش‌های فنی ناظر	۰/۲۲۳	۰/۰۱۷
رضایت در نحوه نظارت‌های انجام شده	۰/۰۶۷	۰/۰۵۱

رابطه بین خدمات حمایتی به مجریان و مؤلفه‌های آن با تعداد بهره‌بردار: نتایج آزمون همبستگی پیرسون نشان می‌دهد، بین تعداد بهره‌بردار با میزان خدمات حمایتی در اجرای طرح‌های مرتعداری رابطه منفی معنی‌داری وجود دارد. به عبارتی هرچه تعداد بهره‌برداران در سامان‌های عرفی بیش‌تر باشند میزان دریافت خدمات حمایتی مجریان برای اجرای طرح‌های مرتعداری کم‌تر است (جدول ۱۰). همچنین نتایج آزمون نشان داد با زیاد شدن تعداد بهره‌بردار هر سامان عرفی میزان دریافت خدمات در تأمین نهاده‌ها و تسهیلات اعتباری و آموزش و ترویج به مجریان نیز کاهش می‌یابد. در ضمن بین تعداد بهره‌برداران هر سامان عرفی با میزان کنترل، نظارت و پیگیری طرح‌ها رابطه معنی‌داری وجود نداشته است (جدول ۱۰).

جدول ۱۰- همبستگی بین تعداد بهره‌بردار با میزان خدمات حمایتی و مؤلفه‌های آن.

متغیر مستقل	متغیرهای وابسته	ضریب همبستگی	سطح معنی‌داری (P)
تعداد بهره‌بردار	خدمات حمایتی	-۰/۲۵۰	۰/۰۳۴
	تأمین نهاده‌ها و تسهیلات	-۰/۲۵۹	۰/۰۲۸
	آموزش و ترویج	-۰/۲۴۱	۰/۰۴۱
	کنترل نظارت و پیگیری	-۰/۱۱۶	۰/۳۳۴

در ارتباط با مشخصات فردی مجریان نتایج رابطه معنی‌داری را بین سابقه، سواد و شغل به ترتیب با آزمون‌های پیرسون، رتبه‌ای اسپیرمن و کرامر ۷ در هر سامان عرفی با شاخص‌های میزان خدمات حمایتی و مؤلفه‌های آن نشان نداده است.

بحث و نتیجه‌گیری

شرایط جغرافیایی یکنواخت مراتع ییلاقی و بررسی توانایی‌های فردی و اجتماعی پاسخ‌گویان در طی این پژوهش نشان می‌دهد به‌طور سنتی نحوه مدیریت در بیش‌تر سامان‌های عرفی تقریباً ویژگی‌های ثابت و یکسانی دارد. به‌نظر می‌رسد در چنین شرایطی مشارکت مجریان در اجرای برنامه‌ها و پروژه‌های پیشنهادی برای حفاظت آب و خاک با احتمال موفقیت کم‌تری همراه باشد. به همین دلیل توجه به ارایه خدمات حمایتی ترویجی به‌عنوان یکی از عوامل تأثیرگذار در تقویت توانایی و ایجاد انگیزه مشارکت مجریان می‌تواند نقش مهم و مؤثری برای اجرای طرح‌های مرتعداری در عرصه‌های آبخیز ایفا نماید.

یافته‌های پژوهش بیانگر شدت همبستگی و رابطه مثبت و معنی‌داری بین شاخص‌های خدمات حمایتی و هر یک از مؤلفه‌های آن بر میزان مشارکت مجریان برای اجرای طرح‌های مرتعداری است. به‌عبارت دیگر هرچه میزان خدمات حمایتی در بخش‌های تأمین نهاده‌ها و تسهیلات اعتباری، آموزش و ترویج و کنترل، نظارت و پیگیری افزایش یابد میزان مشارکت مجریان در اجرای برنامه‌ها و پروژه‌های اصلاح و احیای مراتع جهت حفاظت آب و خاک نیز بیش‌تر خواهد بود. همچنین نتایج تحلیل رگرسیون جهت پیش‌بینی متغیر وابسته (میزان مشارکت مجریان) براساس متغیر مستقل (میزان خدمات حمایتی ترویجی) نشان داد ۵۴ درصد تغییرات میزان مشارکت مجریان در اجرای برنامه‌ها و پروژه‌های اصلاح و احیای جهت حفاظت آب و خاک با ارایه خدمات حمایتی ترویجی تبیین می‌شود. میزان تأمین نهاده‌ها و ارایه تسهیلات اعتباری به مجریان با میانگین ۲/۹۳ از ۵ کم‌تر از متوسط تعیین گردید ولی با این حال با توجه به تمایل مجریان در استفاده از تسهیلات بانکی برای اجرای طرح‌های مرتعداری، به‌نظر می‌رسد، علاوه‌بر مشکلات اداری و تأمین نشدن اعتبارات و تسهیلات لازم، به‌دلیل تعداد زیاد بهره‌بردار، نوع مالکیت ملی و نحوه مدیریت مشاعی یا شورایی در بیش‌تر سامان‌های عرفی مجریان حاضر به قبول تعهدات نباشند. نتایج این بخش از پژوهش با پژوهش‌های ملک‌محمدی و سارانی (۲۰۰۱) و گای (۲۰۰۶) که اظهار داشتند مالکیت و احساس تعلق تأثیر به‌سزایی در ایجاد انگیزه و تعهد افراد برای مشارکت و فعالیت در امور مربوط به حفاظت، احیا، توسعه و بهره‌برداری در منابع طبیعی دارد هم‌سو است.

با توجه به شدت همبستگی مثبت و معنی‌داری بین میزان تأمین نهاده‌ها و تسهیلات اعتباری در میزان مشارکت مجریان برای اجرای طرح‌ها توصیه می‌شود در زمان تهیه و تدوین طرح‌های مرتعداری تمام

جوانب آن مدنظر قرار گیرد. همچنین رابطه معنی‌داری منفی بین میزان تأمین نهاده‌ها و تسهیلات اعتباری با تعداد بهره‌بردار هر سامان عرفی نشان‌دهنده کاهش میزان آرایه این خدمات با افزایش تعداد بهره‌بردار است. این بخش از نتایج با نتایج مطالعات اکپ (۱۹۹۴)، لادل و همکاران، (۱۹۹۴)، علیزاده و همکاران (۲۰۰۲)، محبوبی و همکاران (۲۰۰۴) و جلالی و کرمی (۲۰۰۵) که بیان داشته‌اند تأمین نهاده‌ها در میزان مشارکت مؤثر بوده و با افزایش تعداد بهره‌بردار میزان آرایه خدمات کاهش می‌یابد مشابهت دارد.

میزان خدمات آموزشی و ترویجی به مجریان با میانگین $2/57$ از 5 کم‌تر از متوسط تعیین گردید. با این حال بین خدمات آموزشی ترویجی و متغیرهای پیش‌بینی شده آن بر میزان مشارکت مجریان رابطه مثبت معنی‌داری وجود دارد. با توجه به تأثیر مثبت خدمات آموزشی و ترویجی از نظر مجریان نتایج نشان می‌دهد میزان آرایه خدمات در این بخش بسیار محدود بوده است. به نظر می‌رسد در زمان اجرای طرح‌های مرتعداری تشکیل کلاس و کارگاه آموزشی ترویجی، بازدید از طرح‌های موفق و تشویق مجریان و استفاده از وسایل ارتباط جمعی از شاخص‌های مؤثر در افزایش میزان آگاهی و مشارکت مجریان باشد. این بخش از نتایج با نتایج پژوهش‌های اوکلی و مارسدن (۱۹۸۹)، عابدی‌سروستانی و زمانی (۲۰۰۶)، مقدس‌فریمانی و همکاران (۲۰۰۵)، گای (۲۰۰۶)، حاجی‌لو و همکاران، (۲۰۰۷)، آجیلی و همکاران، (۲۰۰۷) که اعتقاد دارند انتقال دانش، مبادله اطلاعات و تغییر نگرش در بین بهره‌برداران و مروجان از طریق آموزش و ترویج جهت حفظ، نگهداری و همکاری لازم در انجام طرح‌ها و پروژه‌ها، اهمیت زیادی بر میزان مشارکت آن‌ها خواهد داشت، هماهنگی دارد. همچنین نتایج نشان داد با افزایش تعداد بهره‌بردار در هر سامان‌های عرفی میزان دریافت خدمات آموزشی و ترویجی به مجریان کاهش داشته است که با نتایج پژوهش‌های ملک‌محمدی و سارانی (۲۰۰۱)، محبوبی و میردامادی (۲۰۰۴) و غیاثوند و همکاران (۲۰۰۸)، هم‌خوانی دارد. به نظر می‌رسد، با تغییر شیوه بهره‌برداری و نوع مدیریت در سامان‌های عرفی به سمت شورایی یا مشاعی ضمن کاهش انگیزه مجریان در بهره‌گیری از میزان خدمات آموزشی و ترویجی، امکانات و اقدامات موجود نیز نمی‌توانند جواب‌گوی نیازها و انتظارات همه بهره‌برداران باشد.

میزان کنترل، نظارت و پیگیری از نظر مجریان با میانگین $2/27$ از 5 کم‌تر از متوسط تعیین گردید. با این حال بر خلاف وجود زمینه پذیرش توصیه‌های فنی ناظران توسط مجریان در اجرای طرح‌های مرتعداری ضعف نظارت و بازدید فنی منظم کارشناسان و ناظران در سامان‌های عرفی به‌وضوح مشاهده می‌گردد (با متوسط هر دو سال یک‌بار نظارت از طرح). نتایج نشان می‌دهد از نظر مجریان

تعداد دفعات و نحوه نظارت انجام شده از طرح‌های مرتعداری کافی نبوده است به نظر می‌رسد به دلیل وسعت و پراکنش مراتع، صعب‌العبور بودن بعضی از سامان‌های عرفی، کمبود منابع، امکانات و نیروی کارشناسی متخصص و ارتباط نداشتن آن‌ها با سایر مراکز آموزشی ترویجی از مشکلات کنترل، نظارت و پی‌گیری در اجرای بیش‌تر طرح‌های مرتعداری این حوزه آبخیز باشد. این بخش از نتایج پژوهش با پژوهش‌های علیزاده و همکاران (۲۰۰۲)، محسنی و همکاران (۲۰۰۵)، حجازی و عباسی، (۲۰۰۷) و نوروزی و ملک‌محمدی (۲۰۰۷) که تامین منابع، امکانات و نیروی کارشناسی متخصص و ارتباط آن‌ها با سایر مراکز آموزشی ترویجی را از عوامل مؤثر در کنترل، نظارت و پی‌گیری برای اجرای طرح‌ها بیان داشتند هم‌سویی دارد. طبق یافته‌های این پژوهش بین میزان خدمات نظارتی (کنترل، نظارت و پیگیری طرح‌ها) با تعداد بهره‌برداران هر سامان عرفی رابطه معنی‌داری وجود ندارد. به نظر می‌رسد پایین بودن میانگین نظرات مجریان در شاخص‌ها و متغیرهای پیش‌بینی شده در این بعد از خدمات حمایتی نشان‌دهنده شرایط مشابه در نبود برخورداری مناسب از میزان خدمات نظارتی در بیش‌تر سامان‌های عرفی باشد. که با پژوهش‌های شاروما (۱۹۹۷)، علیزاده و همکاران (۲۰۰۲) مشابهت دارد.

نتایج نشان می‌دهد بین سابقه و میزان سواد مجریان با میزان دریافت خدمات حمایتی رابطه معنی‌داری وجود ندارد به نظر می‌رسد علت آن را بتوان تا حدودی کم‌توجهی در ارائه خدمات حمایتی متناسب با نیازها و انتظارات بهره‌برداران دانست که در مطالعات محبوبی و میردامادی (۲۰۰۴) و جلالی و کرمی (۲۰۰۵) نیز مشاهده گردید. همچنین نتایج یافته‌ها بیانگر آن است که شغل مجریان در میزان استفاده از خدمات حمایتی و مؤلفه‌های آن مؤثر نبوده است به نظر می‌رسد علت ارتباط نداشتن شغل مجریان با میزان خدمات حمایتی را بتوان ناشی از وضعیت جامعه آماری دانست زیرا بیش‌تر آن‌ها دارای مشاغل وابسته به دام‌داری و کشاورزی هستند و تقریباً به لحاظ اجتماعی از وضعیت یکسانی برخوردار می‌باشند. یافته‌های این بخش با نتایج مطالعه ملک‌محمدی و سارانی (۲۰۰۱) هم‌خوانی دارد.

به‌طورکلی یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد بر خلاف تأکید بر ضرورت مشارکت مجریان در اجرای طرح‌های مرتعداری هنوز در بسیاری از سامان‌های عرفی از نظر ارائه خدمات حمایتی به‌خصوص آموزش و ترویج، کنترل، نظارت و پی‌گیری نارسایی‌های زیادی وجود دارد. اگرچه تامین نهاده‌ها و ارائه تسهیلات اعتباری و آموزش و ترویج در بخش کشاورزی به‌دلیل تمرکز منابع و تشکیلات آموزش و ترویج در وزارت جهاد کشاورزی توسعه زیادی یافته است، ولی در بخش منابع طبیعی به‌علت وسعت زیاد مراتع، مالکیت ملی و نحوه مدیریت مراتع و خصوصاً نبودن این عرصه‌ها، ارائه خدمات حمایتی به

مجریان و بهره‌برداران به دلیل نبود سیاست‌ها و برنامه‌ریزی‌های مناسب از رشد لازم برخوردار نبوده است. تخصیص منابع و امکانات به‌طور متوازن، تأمین نیروی انسانی متخصص به جهت کمی و کیفی، برای هماهنگی و برنامه‌ریزی در جهت افزایش مشارکت مجریان ضرورتی اجتناب‌ناپذیر در اجرای طرح‌های مرتعداری تلقی می‌گردد. توصیه می‌شود با توجه به ضرورت و اهمیت حفاظت آب و خاک و پوشش گیاهی به‌عنوان بستر توسعه پایدار میزان ارائه خدمات حمایتی ترویجی به بخش منابع طبیعی در مقایسه با بخش کشاورزی مورد تأکید و توجه بیشتری قرار گیرد.

منابع

1. Abedi Sarvestani, A. and Zamani, G.H. 2006. Communication methods in natural extension agent- case study in Fars Province. *J. Agric. Sci. Natur. Resour.* 13: 5. 125-38. (In Persian)
2. Ajili, A., Behtash, M. and Danaee, M. 2007. Non-economic determinants of satisfaction from participation in projects combating desertification in Khuzestan province. *J. Iran. Agric. Exten. and Edu.* 3: 1. 117-128. (In Persian)
3. Alizadeh, A., Bigdeli, M. and Moeenodin, H. 2002 Result of range management plans evaluation in the country, Proceedings of the 2nd National Conference on Range and Range Management, Research Institute of Forest and Rangelands, Tehran, Iran, Pp: 208-229.
4. Ekpe, E. 1994. Major factor affecting development of farmers cooperative areas of ogunstate. *J. Rur. Develop. and Admin.* 26: 2. 21-23.
5. Guy, B. 2006. People, land and water: participatory development communication for natural resource management, *Earth Scan*, 313p.
6. Ghiasvand, F.Gh., Hosseini, J.F. and Hosseini, M. 2008. Factors affecting the performance of the agriculture advisors in increasing production of the wheat self sufficiency plan (WSP) in Qazvin province. *Iran. J. Agric. Exten. and Edu.* 3: 3. 31-42.
7. Hedjazi, Y. and Abbasi, E. 2007. An Investigation of the factors affecting participation executives in the plan of balancing livestock with grazing capacity. *J. Natur. Resour.* 60: 2. 683-691. (In Persian)
8. Hajiloo, F., Khani, F., Taghavi, N. and Moghaddam, M. 2007. Factors influencing the success of iranian women facilitators in forming rural women independent group: A case study of East Azarbaijan Province. *J. Rur. Develop. Studies*, 10: 1. 113-138.
9. Jalali, M. and Karami, E. 2005. Determinants of rangers participation in rangeland corporative Kurdistan Province. *J. Agric. Res. and Edu. Org.* 70: 35-45. (In Persian)

10. Krejcie, R.V. and Morgan, D.W. 1970. Determining sample size for research activities, *Educational and Psychological Measurement*, 30: 607-610.
11. Ladel, A.A., Olowu, T. and Igodan, C. 1994. Socio-economic impact of agricultural cooperative organization empirical evidence from Nigeria. *J. Rur. Develop. and Admin.* 26: 1. 1-15.
12. Mahboobi, A.H. and Mirdamadi, M. 2004. The Study of educational and extensional needs of ranchers in rangeland projects. in Damavand Iran, *J. Agric. Sci.* 9: 1. 17-32. (In Persian)
13. Mahbboobi, M.R., Iravani, H., Rezvanfar, A., Kalantari, Kh. and Mohseni Saravi, M. 2005. Factors affecting the adoption behavior regarding soil conservation technology in the Zarrin Gol, watershed in Golestan Province. *J. Natur. Resour.* 57: 4. 595-605. (In Persian)
14. Malek Mohammadi, I. and Sarani, V. 2001. Extension influence reed growers participation in reclamation of Hamoon Lake. *International. J. Agric. Sci.* 32: 2. 399-413. (In Persian)
15. Moghaddas Farimani, Sh., Hosseini, S.M. and Mirdamadi, S.M. 2005. Actors communication network analysis of knowledge and information system a case study in Fars province. *J. Agric. Sci.* 11: 4. 41-58. (In Persian)
16. Mohseni, A., Malekmohamadi, I., Chizari, M., Abili, K. and Ghazi Tabatabaei, M. 2005. Investigation of evaluation method for extension programs to design an appropriate evaluation model. *J. Res. and Cons.* 65: 17-24. (In Persian)
17. Norozi, A. and Malekmohamadi, I. 2007. Difficulties of extension and research relationships and possible linkage. *J. Agric. Econ. Studies.* 58: 2. 399-413. (In Persian)
18. Oakley, P. and Marsden, D. 1989. Approaches to participation in rural development. *International Labor office geneva*, 118p. (In Persian)
19. Rafipoor, F. 2006. Social research techniques in social science. Anteshar, Co. 222p. (In Persian)
20. Rezvanfar, A. and Rezaee, A.M. 2008. Correlation analysis of professional and personal characteristics and job performance. *J. Agric. Sci. and Natur. Resour.* 14: 6. 41-58.
21. Safae, F. 1996. Social and economi societies of Noor Rood basin, Deputy of Watershed Management of Mazanderan, 140p. (In Persian)
22. Sarukhani, B. 2006. Methodology of research in social sciences, 2 Trends and Techniques, Publications of Institute for Humanities and Cultural Studies Research center, 520p. (In Persian)
23. Sharoma, R.C. 1997. Total forest management (T.F.M): An innovative approach for conservation of natural forest with human face. *Indian Forestry*, 123: 6. 46-51.

Gorgan University of Agricultural
Sciences and Natural Resources

J. of Water and Soil Conservation, Vol. 17(4), 2011

www.gau.ac.ir/journals

**The relationship between the support services and extension
and participation of ranchers in rangeland restoration
(Case study: Baladeh rangelands, north of Iran)**

***Q. Heydari¹, H. Barani², S.M. Aghili², J. Ghorbani¹
and M.R. Mahboobi³**

¹Assistant Prof., Dept. of Rangeland Management, Sari University of Agricultural Sciences and Natural Resources, ²Assistant Prof., Dept. of Rangeland Management, Gorgan University of Agricultural Sciences and Natural Resources, ³Assistant Prof., Dept. of Agricultural Extension and Education, Gorgan University of Agricultural Sciences and Natural Resources

Received: 2009/07/08; Accepted: 2010/11/22

Abstract

Nowadays it is very important in watershed management to consider the participation of people particularly ranchers in rangeland restoration. It seems that for greater participation of ranchers in vegetation restoration it is necessary to consider people needs, provide inputs and financial supports, education and extension, and control, monitoring, and supervising of projects. The aim of this study is to assess the role of support services and extension on the participation of ranchers in rangeland restoration projects in mountain rangelands of Baladeh in Mazandaran. Statistical population includes 102 ranches, of them 72 ranches were sampled where rangeland restoration projects were performed at least for three years. Each ranch is a defined area of rangeland used by a number of ranchers for raising livestock. The sampling was done using questionnaire in random-stratified method. Result of this study showed that there was a significant relationship between ranchers' participation and support services and extension of ranchers in rangeland restoration, soil and water conservation. Also we found that as the number of ranchers increased in each ranch there was a decrease in support services such as inputs, financial supports, education, and extension. There was not a significant relationship between the number of ranchers in each ranch and the control and monitoring services. Finally the result of this study showed that in many ranches the support services and extension are not enough to support the success of rangeland restoration projects.

Keywords: Education and extension, Participation of ranchers, Rangeland restoration

---

* Corresponding Author; Email: q_heydari@yahoo.com